

# Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης

Τόμ. 1 (2017)

7ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ  
ΤΟΜΕΑΣ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ Π.Τ.Δ.Ε.  
ΚΕΝΤΡΟ ΜΕΛΕΤΗΣ ΨΥΧΟΦΥΣΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ



Υπό την αιγίδα του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων

7<sup>ο</sup> ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ  
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

«ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΧΑΡΙΣΜΑΤΙΚΩΝ ΑΤΟΜΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ»

ΤΟΜΟΣ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ

ISSN: 2529-1157

Σε Συνεργασία με την Ένωση Ελλήνων Φυσικών και την  
Ελληνική Μαθηματική Εταιρεία  
ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ DIVANICARAVEL  
15-18 Ιουνίου 2017

**Μουσειακή Εκπαίδευση σε Πολυπολιτισμικές  
Κοινωνίες: Η Πρόκληση της Θρησκείας**

ΣΤΕΦΑΝΙΑ ΝΤΟΥΝΑ

doi: [10.12681/edusc.1684](https://doi.org/10.12681/edusc.1684)

## Βιβλιογραφική αναφορά:

ΝΤΟΥΝΑ Σ. (2019). Μουσειακή Εκπαίδευση σε Πολυπολιτισμικές Κοινωνίες: Η Πρόκληση της Θρησκείας. *Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης*, 1, 835–847. <https://doi.org/10.12681/edusc.1684>

## Μουσειακή Εκπαίδευση σε Πολυπολιτισμικές Κοινωνίες: Η Πρόκληση της Θρησκείας

Στεφανία Ντούνα  
Εκπαιδευτικός-Μουσειοπαιδαγωγός  
MA Museums and Galleries in Education, UCL  
nt.stephania@gmail.com

### Περίληψη

Η στροφή προς μία μετανεωτερική εποχή μεταβάλλει και το ρόλο του μουσείου ως φορέα εκπαίδευσης σε μία πλουραλιστική κοινωνία και πλέον τα μουσεία προσπαθούν να ακολουθούν όλο και πιο συμπεριληπτικές πρακτικές προσπαθώντας να προσεγγίσουν και να γίνουν ανοιχτά σε όλες τις ομάδες της κοινωνίας. Σε αυτή την εργασία παρουσιάζεται το θέμα της θρησκείας στη μουσειακή εκπαίδευση, και συγκεκριμένα διερευνώνται ποιες προκλήσεις έχουν να αντιμετωπιστούν και ποιες εκπαιδευτικές πρακτικές και αρχές ακολουθούνται ώστε να αντιμετωπιστούν τα διάφορα ζητήματα που προκύπτουν. Μεταξύ άλλων, προκλήσεις που πρέπει να αντιμετωπιστούν έχουν να κάνουν με την ερμηνεία των θρησκευτικών αντικειμένων μέσα στο μουσείο, το θέμα της διεκδίκησης θρησκευτικών αντικειμένων, το ζήτημα καταστροφικών παρελθόντων και γεγονότων που σχετίζονται με τη θρησκεία αλλά και ζητήματα σχετικά με το δίπολο επιστήμη-θρησκεία. Στις σχετικές πρακτικές, οι οποίες ακολουθούνται για την αντιμετώπιση των παραπάνω δύσκολων ζητημάτων, συμπεριλαμβάνονται η συνεργασία με θρησκευτικές μειονότητες, ο ρόλος της συζήτησης και του διαλόγου μέσα στο ασφαλές περιβάλλον του μουσείου, η χρήση προσωπικών ιστοριών και ιδιαίτερα διαθρησκειακές προσεγγίσεις. Τέλος, προκύπτει η ουσιαστική σημασία του μουσείου στην προώθηση αμοιβαίου σεβασμού και κατανόησης μέσα σε μία πολυπολιτισμική κοινωνία.

**Λέξεις Κλειδιά:** μετανεωτερικότητα, πολυπολιτισμικότητα, θρησκεία, επιστήμη, μουσειακή εκπαίδευση

### Abstract

The shift to a postmodern era changed also the role of the museum in pluralistic societies. In the contemporary epoch museums all the more try to follow inclusive practices in an effort to approach all communities and become more open for them. This paper presents the issue of religion in museum education and particularly

explores which challenges need to be addressed and which educational practices are followed in order to deal with them. The challenges, among others, are related to the context and interpretation of exhibits and collections, restitution of religious objects, situations of destructive histories and the controversy of science-religion. In order to deal with such issues, the role of discussion and debate in the safe environment of the museum, the use of personal stories, the collaboration with faith communities and particularly interfaith approaches are highlighted as significant practices. In conclusion, it is underlined the significant aspect of the museum in fostering mutual understanding and respect in a multicultural society.

**Keywords:** postmodernity, multiculturalism, religion, science, museum education

## ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Με την αλλαγή μίας εποχής, έχουμε μία νέα τάξη πραγμάτων. Η παγκοσμιοποίηση, κύριο χαρακτηριστικό του μετανεωτερικού κόσμου, άλλαξε την παγκόσμια ισορροπία, καθώς χώρος και χρόνος συρρικνώθηκαν και αυτό είχε σαν αποτέλεσμα οι άνθρωποι όλο και περισσότερο να αναγνωρίσουν και να συνειδητοποιήσουν την ύπαρξη άλλων θρησκειών. Ταυτόχρονα η κριτική απέναντι στη θρησκεία οξύνεται ιδιαίτερα εξαιτίας κοινωνικών και πολιτικών επιπτώσεων, οι οποίες συνοδεύονται από εξάρσεις βίαιων επεισοδίων και παραβάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο όνομα θρησκευτικών δογμάτων (Reeve, 2012). Η θρησκεία συνήθως θεωρείται αναχρονιστική, αμφιλεγόμενη, διχαστική, επικίνδυνη για το άτομο και την κοινωνία, καθώς και εμπόδιο για την πρόοδο. Ωστόσο, η θρησκεία πάντοτε ήταν και είναι μία πολύ σημαντική πτυχή της καθημερινής ζωής του ανθρώπου και αναμφίβολα έχει συμβάλλει εκτενώς στην ανάπτυξη των πολιτισμών όλου του κόσμου (Paine 2013).

Στο χώρο του μουσείου, τα θρησκευτικά αντικείμενα συνθέτουν τεράστιες συλλογές. Ωστόσο, παρατηρείται ένα παράδοξο: έμειναν μακριά από το αρχικό του περιεχόμενο για αρκετό καιρό (Reeve, 2012). Όπως αναφέρει ο O'Neill (1996), το πιο προφανές που μπορούμε να πούμε για τις ιστορίες θρησκείας στα μουσεία, είναι ότι αυτές δεν λέγονται εκεί. Δηλαδή, παρόλο που μπορούμε να συναντήσουμε μία πληθώρα θρησκευτικών αντικειμένων μέσα στο μουσείο, αυτά συνήθως αποκόπτονται από τον θρησκευτικό τους χαρακτήρα. Ιδιαίτερα κατά τη νεωτερική εποχή, η εκτίμηση των θρησκευτικών αντικειμένων στον μουσειακό χώρο γίνεται με βάση τα αισθητικά τους

χαρακτηριστικά, άλλες φορές αντιμετωπίζονται ως απλό ιστορικό τεκμήριο και κάποιες άλλες χρησιμοποιήθηκαν ακτενώς για τη διακήρυξη της υποτιθέμενης ανωτερότητας της Δύσης (Paine 2013).

Η μετάβαση από τη νεωτερική στη μετανεωτερική εποχή, συνοδεύεται και από μία απαραίτητη αλλαγή στις μουσειακές πρακτικές. Όλο και περισσότερο, τα μουσεία, σε μία προσπάθειά τους να καταπιαστούν και να μεριμνήσουν για σύγχρονα κοινωνικά ζητήματα, ακολουθούν πιο συμπεριληπτικές πρακτικές και παραχωρούν περισσότερο χώρο στη θρησκεία. Αναπόφευκτα, όμως, οι διαμάχες που την περιβάλλουν εισέρχονται στο χώρο του μουσείου.

Η αινιγματική και αντιφατική φύση της θρησκεία παρακίνησε τη διερεύνηση του συγκεκριμένου θέματος. Η πιο σχετική βιβλιογραφία εστιάζει στην επιμέλεια και τη μουσειακή πολιτική. Ωστόσο, ο ρόλος του μουσειοπαιδαγωγού σε σχέση με αυτό το ζήτημα είναι επίσης ενδιαφέρον, καθώς είναι εκείνος ο οποίος συνήθως έρχεται σε άμεση επαφή με το κοινό. Αυτό οδήγησε στον καθορισμό των δύο βασικών ερωτημάτων της συγκεκριμένης ποιοτικής έρευνας:

- Ποια ζητήματα καλείται να αντιμετωπίσει η μουσειοπαιδαγωγική σε σχέση με θέματα θρησκείας;
- Ποιες πρακτικές ακολουθούνται για την επίλυσή τους;

Μετά από τη θεματική επεξεργασία, ανάλυση συνεντεύξεων και αναζήτηση σε σχετική βιβλιογραφία, βρέθηκε ότι μεταξύ άλλων οι προκλήσεις που πρέπει να αντιμετωπιστούν έχουν να κάνουν με την ερμηνεία των θρησκευτικών αντικειμένων μέσα στο μουσείο, το θέμα της διεκδίκησης θρησκευτικών αντικειμένων, το ζήτημα καταστροφικών παρελθόντων και γεγονότων που σχετίζονται με τη θρησκεία αλλά και ζητήματα σχετικά με το δίπολο επιστήμη-θρησκεία. Ακόμη, προέκυψε ότι στις πρακτικές που κατά βάση ακολουθούνται για την αντιμετώπιση των παραπάνω δύσκολων ζητημάτων συμπεριλαμβάνονται η συνεργασία με θρησκευτικές μειονότητες, ο ρόλος της συζήτησης και του διαλόγου μέσα στο ασφαλές περιβάλλον του μουσείου, η χρήση προσωπικών ιστοριών και ιδιαίτερα οι διαθρησκειακές πρακτικές. Συμπερασματικά, προκύπτει η σημασία του μουσείου ως φορέα μη τυπικής εκπαίδευσης στην αποδόμηση προκαταλήψεων και παρεξηγήσεων για την προώθηση του αμοιβαίου σεβασμού και κατανόησης μέσα στο πλαίσιο των πολυπολιτισμικών κοινωνιών.

## ΤΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

### *Η ερμηνεία των θρησκευτικών αντικειμένων*

Όταν ένα αντικείμενο αποκόπτεται από το αρχικό του πλαίσιο, η έννοιά του επίσης αλλάζει. Η Sharon McDonald (2002) σημειώνει ότι τα μουσεία αφαιρούν τα αντικείμενα από την καθημερινή τους χρήση και συναλλαγή. Η Andrea Witcomb (2003: 105) αναφέρει ότι υπάρχει η ιδέα ότι τα μουσεία εγκλείουν τα αντικείμενα, χωρίζοντάς τα από τις δυνάμεις που τους έδωσαν τα αρχικά κοινωνικά και πολιτικά ωοήματα. Ο επιμελητής του μουσείου χρειάζεται να χειριστεί όλες τις διαφορετικές πτυχές του αντικειμένου ώστε να δημιουργήσει ένα νέο νόημα το οποίο οι επισκέπτες μπορούν να αποδεχθούν και να κατανοήσουν (Paine, 2013). Σε αυτήν τη διαδικασία πολλά ερωτήματα αναδύονται όπως το αν πρέπει να συμπεριληφθούν οι πεποιθήσεις και οι αξίες των θρησκευτικών πίστεων, πώς μπορεί να γίνει αυτό, τι μπορεί να συμπεριληφθεί και ποιανού τελικά η θρησκεία αναπαριστάται στον μουσειακό χώρο, καθώς η θρησκεία σαν όρος είναι εξαιρετικά γενικός και αποκτά πολλαπλές έννοιες και ποικίλλες σημασίες. Ακόμη και αν μιλάμε για το ίδιο δόγμα είναι αδύνατο να αποδοθούν γενικευμένα χαρακτηριστικά ακόμη και για τους ανθρώπους που ανήκουν σε αυτό.

Η ασχολία με τα θρησκευτικά αντικείμενα στα μουσεία μπορεί να γίνει ιδιαίτερα περίπλοκη και δύσκολη. Η δυσκολία εντοπίζεται κυρίως στο μεγάλο χάσμα που υπάρχει ανάμεσα στο ίδιο το αντικείμενο, δηλαδή τις φυσικές του ιδιότητες, και στο τι αναπαριστά, δηλαδή στις πεποιθήσεις και τις αξίες που περιλαμβάνονται στις άυλες ιδιότητες. Ο Arthur (2000: 7-9) πιστεύει ότι το ζήτημα αυτό σχετίζεται με τη διαφορά στη θρησκευτική πραγματικότητα (religious reality) και στην πραγματικότητα της θρησκείας (reality of religion). Εξηγεί ότι η θρησκευτική πραγματικότητα είναι η ιστορικά αποδεδειγμένη πλευρά της θρησκείας, που αποτελείται από ένα μεγάλο φάσμα κειμένων, δεδομένων, αντικειμένων, συμβόλων, τελετουργιών κλπ, ενώ η πραγματικότητα της θρησκείας είναι η φερόμενη πραγματικότητα στην οποία αυτά τα δεδομένα αναφέρονται.

Ο Paine (2013: 13) σημειώνει ότι τα θρησκευτικά αντικείμενα στα μουσεία είναι “δούλοι των επιμελητών τους”, καθώς οι τελευταίοι έχουν τον απόλυτο έλεγχο και καθορίζουν τον τρόπο κατανόησης και αντίδρασης των επισκεπτών. Σε καμία περίπτωση δεν μπορούμε να αρνηθούμε ότι οι άνθρωποι των μουσείων έχουν τεράστια δύναμη σε σχέση με τις αναπαραστάσεις των αντικειμένων. Ωστόσο, αυτό

είναι μόνο ένα από το φάσμα των πτυχών που καθορίζουν πώς ένα επισκέπτης “κάνει νόημα” μέσα στο μουσείο. Ο επισκέπτης και η προηγούμενη γνώση που κατέχει, καθώς επίσης και το ίδιο το αντικείμενο επηρεάζουν ισχυρά τη διαδικασία κατανόησης του αντικειμένου. Σε σχέση με τους επισκέπτες, η Dudley (2012: 3) εξηγεί “ ο εποικοδομισμός μας έμαθε ότι η ερμηνεία των αντιλήψεών μας είναι κοινωνικά, πολιτιστικά, προσωπικά και ιστορικά κείμενη και εξαρτώμενη”. Με άλλα λόγια, η επίδραση που έχουν τα μουσειακά αντικείμενα στον επισκέπτη εξαρτάται από ένα περίπλοκο σχήμα εξισώσεων που περιλαμβάνουν την προσωπικότητα, τις πεποιθήσεις, τις προσωπικές ιστορίες, την εκπαίδευση ακόμη και τη διάθεση της στιγμής (Arthur, 2000). Συνεπώς, οι επισκέπτες δημιουργούν το δικό τους νόημα και δεν δέχονται πάντα παθητικά τα νοήματα του μουσείου (Paine, 2013).

### ***Η Επιστροφή***

Τα θρησκευτικά αντικείμενα εμπλέκονται συνήθως σε διαμάχες και διεκδικήσεις επιστροφής στο αρχικό τους πλαίσιο. Η επιστροφή είναι γενικά ένα πολύ φορτισμένο πολιτικό ζήτημα και εμπλέκεται σε μεταβαλλόμενες σχέσεις εξουσίας ανάμεσα και μέσα σε χώρες, καθώς τα μουσεία ως όργανα εξουσίας μέσα στην κοινωνία, αντικατοπτρίζουν και αναπαριστούν τις κυρίαρχες ιδεολογίες (Tythacott and Arvanitis, 2014: 2).

Ταυτόχρονα, το συγκεκριμένο ζήτημα με πολιτικό, νομικό και ηθικό αντίκτυπο, προκύπτει εξαιτίας της δύναμης που έχουν τα αντικείμενα να αποκτούν πολλαπλά νοήματα και να γίνονται σύμβολα μεγάλης σημασίας για τις κοινότητες στις οποίες ανήκουν (Paine, 2013). Προέρχεται από τον ρόλο των αντικειμένων που είναι φορείς προσωπικής και συλλογικής μνήμης, κάτι το οποίο δημιουργεί έναν ισχυρό δεσμο, μία συναισθηματική προσάρτηση σε αυτά, τόσο δυνατή πολλές φορές, σαν να είναι ζωντανά όντα. Ωστόσο, καθώς διαφορετικά πολιτικά συμφέροντα συγκρούονται για τον έλεγχο τους, αυτό συνήθως οδηγεί σε έναν αγώνα εξουσίας ανάμεσα σε κοινότητες, κράτη και μουσεία. Μία από τις πιο περίφημες διεκδικήσεις θρησκευτικών αντικειμένων είναι αυτή για τα αγάλματα του Παρθενώνα τα οποία βρίσκονται στο Βρετανικό Μουσείο στο Λονδίνο. Είναι αρκετά ενδιαφέρον να σχολιαστεί το γεγονός ότι το αρχικό περιεχόμενο αυτών των αγαλμάτων είναι καθαρά θρησκευτικό. Παρόλα αυτά, σήμερα η πτυχή αυτή έχει σχεδόν ξεχαστεί και καμία διεκδίκηση δεν έχει γίνει για θρησκευτικούς λόγους, καθώς τα συγκεκριμένα αγάλματα έχουν αποκτήσει πολλαπλά νοήματα και ποικίλες σημασίες με την πάροδο

των αιώνων. Η δύναμη των θρησκευτικών αντικειμένων είναι τόσο ισχυρή που υπάρχουν παραδείγματα ακόμη και για τη διεκδίκηση αντίγραφων των πρωτότυπων αντικειμένων. Μία σχετική υπόθεση είναι η επιστροφή μίας ρέπλικας ενός αγαλματιδίου του θεού του Πολέμου στην κοινότητα των Zuni των δυτικών ΗΠΑ από το μουσείο του Νέου Μεξικό ( Paine, 2013).

Βοηθούν πραγματικά αυτές οι επιστροφές στην ενδυνάμωση των κοινοτήτων και με ποιους τρόπους; Η σχετική έρευνα μέχρι στιγμής δείχνει ότι τέτοιες επιστροφές αντικειμένων έχουν ιδιαίτερα θετική επίδραση στις κοινότητες που ανήκουν (Paine, 2013). Η έρευνα της Bharadia (1999) έδειξε ότι αυτές οι επιστροφές επηρεάζουν σημαντικά την ενδυνάμωση της ταυτότητας της κοινότητας και τις κοινωνικές σχέσεις τόσο μέσα όσο και έξω από αυτή.

### ***Καταστροφικές Ιστορίες***

Ένα άλλο θέμα, το οποίο καλούνται οι μουσειοπαιδαγωγοί να αντιμετωπίσουν, έχει να κάνει με αν τα μουσεία πρέπει να παρουσιάζουν τις καταστροφικές ιστορίες των θρησκειών. Πρέπει οι Σταυροφορίες, η Ισπανική Ιερά εξέταση ή τα Πογκρόμ μαζί με τα τρομοκρατικά γεγονότα των ημερών μας να μείνουν εκτός μουσείου; Το θέμα προφανώς προκύπτει από ένα μεγαλύτερο πρόβλημα σχετικό με τα ζητήματα στην ανθρώπινη ιστορία γενικότερα. Αυτό το πρόβλημα αναγνωρίζεται από το Challenging History, ένα δίκτυο ανθρώπων που δουλεύουν στα μουσεία. Σύμφωνα με αυτούς, μουσεία και μέρη πολιτιστικής κληρονομιάς πρέπει να αλλάξουν τον τρόπο με τον οποίο ασχολούνται με “αμφιλεγόμενες και ευαίσθητες ιστορίες”. Αναγνωρίζουν ότι η ιστορία είναι περίπλοκη, χρειάζεται ωστόσο να παίρνουν ρίσκα και να την πουν, ενώ επίσης πιστεύουν ότι το μουσείο και ο τομέας της πολιτιστικής κληρονομιάς έχει να παίξει ένα σημαντικό ρόλο στην κάλυψη δύσκολων ζητημάτων στο χώρο και τα προγράμματά τους, κάτι το οποίο θεωρούν υποχρέωση ώστε να παραμένουν σχετικοί με το κοινό τους (Challenging History, 2017). Ο O’Neill (1996) σημειώνει ότι το μουσείο έχει την υποχρέωση να ασχολείται με δύσκολα ιστορικά γεγονότα, ωστόσο τόσο ευαίσθητα θέματα πρέπει να συνοδεύονται και με τη ενθύμηση της θετικής συνεισφοράς των θρησκειών. Ο Reeve (2012) επίσης πιστεύει ότι τα μουσεία δεν πρέπει να αποφεύγουν τέτοια θρησκευτικά θέματα στο όνομα της επιστημονικής ουδετερότητας. Αντίθετα, το ασφαλές περιβάλλον του μουσείου είναι απόλυτα κατάλληλο για να ασχοληθεί κανείς με αυτά.

### ***Θρησκεία και Επιστήμη***

Θα μπορούσαμε να πούμε ότι η μεγάλη διαμάχη ανάμεσα στην επιστήμη και τη θρησκεία ξεκίνησε επίσημα όταν η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία αμφισβήτησε την άποψη του Γαλιλέου ότι η Γη γυρίζει γύρω από τον ήλιο. Από τότε και με την πάροδο των αιώνων, πολλές διαμάχες ανάμεσα στη θρησκεία και την επιστήμη έχουν υπάρξει. Η φρουδική ψυχανάλυση, η θεωρία της Σχετικότητας του Einstein, η θεωρία της Εξέλιξης, τεχνολογικά επιτεύγματα και τεχνητή νοημοσύνη, η ανακάλυψη της διπλής έλικας του DNA, όλα αποτέλεσαν μέρος συζητήσεων, διαφωνίας και διαμάχης σχετικά με τη σχέση της θρησκείας με την επιστήμη. Στη φιλοσοφία της θρησκείας μπορούμε να συναντήσουμε τρεις βασικές προσεγγίσεις για αυτό το ζήτημα. Η πρώτη προσέγγιση είναι αυτή της απόλυτης διαμάχης, με βάση την οποία η θρησκεία και η επιστήμη έχουν ανταγωνιστική σχέση. Η δεύτερη προσέγγιση προτείνει τη διαμερισματοποίηση (compartmentalization) των δύο και σύμφωνα με τους υποστηρικτές της, η επιστήμη και η θρησκεία είναι τόσο διαφορετικές που μία σύγκρουση είναι αδύνατη. Η τρίτη προσέγγιση ακολουθεί τη μέση οδό και θεωρεί τη θρησκεία και την επιστήμη συμπληρωματικές η μία της άλλης (Peterson, 1991: 196-198). Πάντως οι περισσότεροι ακαδημαϊκοί, τα περισσότερα άτομα και η Εκκλησία έχουν βρει τρόπους ώστε η επιστήμη και η θρησκεία να έρθουν σε συμφωνία, ωστόσο η σφοδρότητα της σύγκρουσης-όταν υπάρχει- φαίνεται να επισκιάζει αυτή την πρόοδο (Jones & Reiss, 2007), η οποία εισχωρεί και στο χώρο της εκπαίδευσης (Alexakos, 2010).

Στο χώρο του μουσείου, το πώς θα αντιμετωπιστεί αυτό το θέμα εξαρτάται από το πλαίσιο της συζήτησης και τους στόχους που έχει θέσει ο μουσειοπαιδαγωγός. Για παράδειγμα, σε ένα μουσείο φυσικής ιστορίας όταν ο σκοπός ενός προγράμματος είναι το κοινό να μάθει συγκεκριμένα στοιχεία για τη θεωρία της εξέλιξης, τότε το πλαίσιο είναι παρόμοιο με αυτό της τυπικής εκπαίδευσης. Η θρησκεία προφανώς δεν έχει θέση σε ένα τέτοιο περιεχόμενο και οι εκπαιδευτικοί παρουσιάζουν τη θεωρία της εξέλιξης ως μία αναμφισβήτητη επιστημονική κατανόηση (Meadows, 2007). Ωστόσο, η συγκεκριμένη διαμάχη μπορεί να βοηθήσει ώστε το κοινό να κατανοήσει την επιστήμη ως έναν άλλο τρόπο σκέψης (Meadows, 2007: 154), καθώς ένα “μη επιστημονικό” πλαίσιο συχνά βοηθά στην κατανόηση του περιεχομένου της επιστήμης (Reiss, 2007: 203).

### **ΟΙ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ**

### ***Ο διάλογος***

Η μελέτη της σχετικής βιβλιογραφίας και η ανάλυση συνεντεύξεων με μουσειοπαιδαγωγούς έδειξε ότι είναι ιδιαίτερα σημαντικός ο ρόλος του διαλόγου και της συζήτησης, ώστε να εξασφαλιστεί η συμμετοχή του κοινού και να διευκολυνθεί η ερμηνεία της έκθεσης ή των εκθεμάτων. Από τον Vygotsky μαθαίνουμε ότι η μάθηση είναι μία εγγενώς κοινωνική διαδικασία (Chalkia, 2013). Με τη συνεισφορά του στην ψυχολογία, δίνεται έμφαση στο ρόλο που παίζουν οι κοινωνικές αλληλεπιδράσεις μέσω του λόγου. Μέσω των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων, οι άνθρωποι μπορούν να πάνε πέρα από την προσωπική τους εμπειρία και να διευρύνουν τη δική τους γνώση. Μπορούν ακόμη να επεκτείνουν τη δική τους δυνατότητα να μάθουν και καθώς μοιράζονται πληροφορίες θα μάθουν περισσότερα και καλύτερα (Hein, 1998; 172).

Ταυτόχρονα, πλατφόρμες συζήτησης και διαλόγου είναι επίσης σημαντικές για ένα μουσείο σύγχρονο, το οποίο αναγνωρίζει τον κοινωνικό του ρόλο. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο, το μουσείο είναι αναγκαίο να “μοιράζει” την εξουσία του στο κοινό και να δίνει χώρο ώστε να ακούγονται ισάξια κι άλλες φωνές, οπτικές και απόψεις (Nightingale & Greene, 2010).

### ***Διαθρησκευτικές Πρακτικές***

Η διαθρησκευτική προσέγγιση των θεμάτων στο πλαίσιο του μουσείου μπορεί να γίνει ένα σημαντικό εργαλείο στην προσπάθεια διαμόρφωσης αμοιβαίου σεβασμού και κατανόησης ανάμεσα στους ανθρώπους (O'Neill, 1996). Σε αυτές τις πρακτικές η εστίαση είναι συνήθως στο “τι μοιραζόμαστε”, τα κοινά δηλαδή σημεία που υπάρχουν ανάμεσα σε διαφορετικές θρησκείες. Ο εποικοδομισμός και η έννοια της προηγούμενης γνώσης διαμορφώνουν μερικώς το θεωρητικό πλαίσιο αυτής της προσέγγισης. Ο Hein (1998) μας πληροφορεί, ότι για να μάθουμε πρέπει να συσχετίσουμε νέες ιδέες και έννοιες με τις ήδη υπάρχουσες. Αυτό σημαίνει ότι το άτομο πρέπει να δημιουργήσει συνδέσεις ανάμεσα σε κάτι άγνωστο και κάτι οικείο, ώστε η νέα γνώση να έχει νόημα για εκείνο. Συνεπώς, όταν εστιάζουμε στα κοινά σημεία εννοιών, ιδεών κπλ. μπορούμε να κατανοήσουμε το νέο, το άγνωστο μέσω των συνδέσεων με το γνωστό.

Το Μουσείο St Mungo Θρησκευτικής Ζωής και Τέχνης (St Mungo Museum of Religious Life and Art) αποτελεί ένα σημαντικό παράδειγμα διαθρησκευτικής

μουσειακής πρακτικής. Σε αυτό το μουσείο στη Γλασκώβη της Σκωτίας, οι συλλογές είναι οργανωμένες θεματικά και κανείς μπορεί να εντοπίσει στην ίδια έκθεση ετερογενή αντικείμενα και σύμβολα που αντιπροσωπεύουν διαφορετικές θρησκείες. Ο Mark O'Neill (1996), πρωτοπόρος αυτής της πρακτικής στο συγκεκριμένο μουσείο, αναφέρει ότι “με αυτόν τον τρόπο οι διαμάχες μπορούν να αποφευχθούν μέσω μίας συμπεριληπτικής έκθεσης των αντικειμένων η οποία υπογραμμίζει τις ομοιότητες ανάμεσα στις παραδόσεις διαφορετικών πίστew”. Ακόμη, μπορεί να αναφερθεί και το παράδειγμα της μεγάλης έκθεσης “Sacred: Discover what we share” το 2007 στη British Library, η οποία επικεντρώθηκε σε κοινά στοιχεία ανάμεσα στις τρεις μεγάλες θρησκείες το Χριστιανισμό, το Ισλάμ και τον Ιουδαϊσμό (Reeve, 2010).

Η βασική πρόκληση αυτής της πρακτικής έχει να κάνει με το να βρεθούν οι σωστές ισορροπίες ανάμεσα στα αντικείμενα τα οποία αντιπροσωπεύουν τις διάφορες θρησκείες. Είναι επίσης σημαντικό να συνειδητοποιήσουμε ότι οι θρησκείες στο χώρο του μουσείου δεν μπορούν να παρουσιάζονται μονολιθικά και σε κάθε περίπτωση η πολυφωνία πρέπει να διασφαλίσει τις διαφορετικές ανάγκες και προσδοκίες του κοινού που αποτελείται από ανθρώπους με διαφορετικό υπόβαθρο, διαφορετικές γενιές, διαφορετικά επίπεδα εκπαίδευσης, διαφορετικό φύλο κλπ. (Reeve, 2012: 132-135).

### ***Προσωπικές Ιστορίες***

Φαίνεται ότι η διήγηση προσωπικών ιστοριών αποτελεί μία πολύ σημαντική βοήθεια στην προώθηση της αλληλοκατανόησης στις πολυπολιτισμικές κοινωνίες. Οι συμμετέχοντες στην έρευνα μουσειοπαιδαγωγοί, καθώς και η σχετική βιβλιογραφία επισημαίνουν τα πλεονεκτήματα που έχει η διήγηση προσωπικών ιστοριών σε διαφοροποιημένα περιβάλλοντα. Η Stucky (1995) με βάση τη μελέτη περίπτωσης που διεξήγαγε για τις προφορικές ιστορίες, υποστηρίζει ότι αυτές μπορούν να προωθήσουν νέες αντιλήψεις σε όλους του πολιτισμούς. Οι Stewart και Gachago (2016) επίσης σημειώνουν ότι οι προσωπικές ιστορίες επιτρέπουν σε ένα διαφοροποιημένο περιβάλλον ατόμων να ζήσουν εμπειρίες και να προωθηθεί η κατανόηση της διαφορετικότητας. Οι μουσειοπαιδαγωγοί της παρούσας έρευνας εστίασαν σε δύο βασικά χαρακτηριστικά τα οποία κάνουν τη διήγηση προσωπικών ιστοριών τόσο βοηθητική στη μουσειοπαιδαγωγική πράξη. Πρώτα από όλα, οι ιστορίες μπορούν να προσελκύσουν τους ακροατές και να τους κάνουν να

ενδιαφερθούν περισσότερο. Όπως αναφέρει και η Johnson (2012), οι ιστορίες γοητεύουν καθώς προσελκύουν τα συναισθήματα και τα συναισθήματά μας υπερισχύουν της λογικής, έτσι οι ιστορίες είναι πιο αξέχαστες από τα γεγονότα. Το δεύτερο πλεονέκτημα των προσωπικών ιστοριών είναι ότι αποτελεί έναν αποτελεσματικό τρόπο για να αντιμετωπίσουμε το πρόβλημα της μεγάλης ποικιλομορφίας στην έκφραση μίας θρησκείας. Καθώς είναι δύσκολο αλλά και επίφοβο να γενικεύσουμε έννοιες, ιδέες και πεποιθήσεις για μία θρησκεία, μπορούμε να γίνουμε συγκεκριμένοι και να γίνει αναφορά σε ζητήματα προσωπικής πίστης (Reeve, 2015).

### ***Συνεργασία με θρησκευτικές κοινότητες***

Η συνεργασία με τοπικές θρησκευτικές κοινότητες είναι μια συνηθισμένη πρακτική που προτιμούν να ακολουθούν τα μουσεία ώστε να εξασφαλίσουν την καλύτερη δυνατή έκθεση και ερμηνεία των θρησκευτικών αντικειμένων και κυρίως τη μαθησιακή εμπειρία των ανθρώπων. Είναι μία πολύ σημαντική σύγχρονη πρακτική που απομακρύνει το μουσείο από τη διχοτόμηση που υπάρχει ανάμεσα σε αυτό και το κοινό (Golding and Modest, 2013). Όπως και με τις πλατφόρμες διαλόγου, έτσι και εδώ, η συνεργασία με θρησκευτικές κοινότητες και το “μοίρασμα” της εξουσίας (sharing authority) με αυτές αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για ένα μουσείο το οποίο προσπαθεί να καλύψει τις ανάγκες του ατόμου που ζει σε μία πολυπολιτισμική κοινωνία. Οι μουσειοπαιδαγωγοί φαίνεται να συμφωνούν ότι η συνεργασία με θρησκευτικές κοινότητες, παρόλο που αποτελεί μία πρόκληση καθώς όταν προσεγγίζονται είναι ιδιαίτερα επιφυλακτικές, είναι ένας αποτελεσματικός τρόπος για να αντιμετωπιστούν ζητήματα ερμηνείας και περιεχομένου, εφόσον βέβαια δοθεί προτεραιότητα στην κατανόηση, τον σεβασμό και τον διαθρησκευτικό/ διαπολιτισμικό διάλογο (Iervolino, 2013).

## **ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ**

Σε μια ευρύτερη προοπτική της εκπαίδευσης, είναι πολύ σημαντικό να συμβάλλουν τα μουσεία στην επίλυση των προβλημάτων που αντιμετωπίζουμε ως πολίτες σε μια πλουραλιστική κοινωνία (Sandel, 2007). Στην παρούσα εργασία, ο διάλογος και η δυνατότητα να ακουστούν πολλές και διαφορετικές φωνές, η ενσωμάτωση συγκεκριμένων προσωπικών ιστοριών, η συνεργασία με τις κοινότητες και η

διαθρησκευακή μουσειακή προσέγγιση παρουσιάστηκαν ως πρακτικές που θα μπορούσαν να βοηθήσουν στην αντιμετώπιση μιας σειράς προκλήσεων σχετικές με τη θρησκεία στα μουσεία

Έχει σημειωθεί ότι η παρουσία της θρησκείας στο μουσείο μπορεί να είναι αμφιλεγόμενη, όμως δεν μπορούμε παρά να συμφωνήσουμε ότι αποτελεί σημαντικό μέρος της ζωής των ανθρώπων. Έτσι, λοιπόν, είναι ευθύνη του μουσείου, ως φορέας εκπαίδευσης που θέλει να είναι γίνει παράγοντας κοινωνικής αλλαγής να προωθήσει την αμοιβαία κατανόηση και σεβασμό ανάμεσα στα άτομα μίας πολυπολιτισμικής κοινωνίας.

## **ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ**

Alexakos, K. (2010). Religion, nature, science education and the epistemology of dialectics.

Cultural Studies of Science Education, 5(1), 237-242

Arthur, C. (2000), Exhibiting the sacred In Paine, C. Godly things: museums, objects and

religion. London: Leicester University Press.

Bharadia, S. (1999) The return of Blackfoot sacred material by museums of Southern Alberta,

MA thesis, University of Calgary, Alberta

Chalkia, K. (2013). Didaskontas Fysikes Epistemes. Athina: Ekdosis Pataki

Dudley, S. (2012) Encountering a chinese horse. In Dudley, S. (ed) Museum objects, encountering the properties of things. London & New York: Routledge

Golding, V., Modest, W. (2013). Museums and Communities. London: Bloomsbury Publishing

Hein, G. (1998) Learning in the Museum London: Routledge

Iervolino, S.(2013) Museum, Migrant Communities and intercultural Dialogue in Italy. In

Golding, V., Modest, W., Museums and Communities. London: Bloomsbury Publishing

Johnson, (2012). Storytelling...A Tool for Education, Leadership, and Team Building, Journal

for Nurses in Staff Development, 28(5)

Jones, L., Reiss, M. (2007) Cultural Authority and the polarized nature of the evolution/

- creationism controversy. In Jones, L. & Reiss, M. (eds) Teaching about scientific origins New York: Peter Lang
- Macdonald, S. (2002) On 'Old Things': The Fetishization of Past Everyday Life In: N. Rapport, ed, *British Subjects: An Anthropology of Britain* Oxford: Berg
- Meadows, L. (2007) Approaching the conflict between Religion and evolution In Jones, L. & Reiss, M. (eds) Teaching about scientific origins New York: Peter Lang
- Nightingale, E, Greene, M. (2010) Religion and Material culture at the Victoria and Albert Museum of Art and design: The perspectives of diverse faith communities, *Material Religion* 6(2):218-35
- O'Neill, M.(1996) Making Histories of Religion In G. Kavanagh (ed.) Making Histories in Museums Leicester: Leicester University Press
- Paine, C. (2013) *Religious Objects in Museums: Private lives and Public duties.* London: Bloomsbury
- Peterson, M., Hasker, W., Reichenbach, B., Basinger, D. (1991) *Reason and Religious Belief: an introduction to the philosophy of religion* Oxford;New York: OUP
- Reeve, J. (2012) 'A question of faith', (chapter 9) in: R. Sandell and E. Nightingale (eds) *Museums, Equality and Social Justice.* London: Routledge.
- Reeve, J. (ed.) (2010) 'Material Religion' *Special Education Issue, 6: 2: July 2010*
- Reeve, J. (2015) Museum outreach and learning programs in the field of religion. *Αδημοσίευτη Πηγή*
- Reiss, M. (2007) Teaching about origins in science: where now? In Jones, L., Reiss, M. (eds) *Teaching about scientific origins* New York: Peter Lang
- Sandell, R. (2007) *Museums, Prejudice and the Reframing of Difference.* London: Routledge.
- Stewart, Kr., Gachago, D. (2016) Being human today: A digital storytelling pedagogy for transcontinental border crossing. *British Journal of Educational Technology, Vol.47(3)*

Stucky, N (1995). Performing oral history: Storytelling and pedagogy,  
Communication  
Education, 1995, Vol.44(1)

Tythacote, L., Arvanitis, K. (2014) Museums and restitution: new practices, new  
approaches.  
Farnham, Surrey : Ashgate 2014

Witcomb, A. (2003) Re-imagining the Museum: Beyond the Mausoleum London:  
Routledge.

### **Ιστοσελίδες**

British Museum  
<http://www.britishmuseum.org>

Challenging History Network  
<https://challenginghistorynetwork.wordpress.com>

The British Library  
<https://www.bl.uk>